

*DISSE**R*TATI*O THEOLOGICO-PHILOLOGICA,*
Ad S. Synaxeos usum praeparatoria,
qua anquiritur,

Num Christus in institutione
S. Coenae vinum adhibue-
ritaqua temperatum?

2311
Faciente ^{Quam} DEO O. M.
Sub PRAESIDIO

CORNELII HASAEI.

SS. Theologiae Doctoris, ac in inlustri
Bremensium Schola Professoris, Oraculo-
rum divinorum ad D. Martini interpretis senio-
ris, Magnifici h. t. incluti Gymnasii

Rectoris,

Parentis sui ac Patroni maxumè venerandi,
placido συμφιλολογύτων examini

exponit

THEODORUS de HASE,

Bremensis,

Responsurus AUCTOR,

Ad d. XIV. Cal. Dec. H. L. Q. S.

B R E M A,

Typis Hermanni Braueri, Illustris Gymn. Typ.

Anno 1701.

28. 28. a. XLVII. 6.

b
diss. A
60

VIRIS

Venerabilibus doctissimis ac clarissimis,

**DN. HERMANNO COCCEJO,
DN. GERHARDO MEIERO,
DN. JOH. ERNESTO TILEMAN-
NO, dicto SCHENCK,**

*Isti B. Virginis, Illi D. Stephani, Huic S.
Ansgarii ecclesiarum Pastoribus senio-
ribus fidelissimis. Isti venerabilis Mini-
sterii h.t. Directori gravissimo, illi SS.
Theol. & Phil. Doctori, & spectato re-
gliae Societatis scientiarum Bran-
denburgicae membro,*

**Conjunctissimis Parentis sui Conlegis,
Patronis suis ac Fautoribus
summis,**

*studiorum suorum primitias sacras
ac dicatas jubet esse*

AUCTOR.

Cap. I.

De Vini temperati origine ac usu apud
gentes profanas.

§. 1.

Uum illi, ad quorum me nutum voluntatemque convertere mihi sola gloria relicta est, aliquod qualiumcunque studiorum meorum exigerent specimen, non diu multumque mihi deliberandum esse existumavi, in quâ potissimum re ingenioli mei nervos intenderem. Occurrit enim illa neque inutilis neque inelegans quaestio, *Num J. C. corporis ac sanguinis sui sacramentum instituens, vinum adhibuerit aquâ temperatum?* Atque ego quidem circumspectis, quantum potui, rebus omnibus rationibusque subductis, hanc tandem feci summam mearum cogitationum; *Nihil quidem certi in hac causâ decerni posse, vero tamen fieri non absimile, Sospitatorem nostrum in institutione s. epuli vino, quod aqua temperatum esset, usum fuisse.* Ut verò rationes, quae in hanc sententiam animum meum impulerunt, proferam commodius, prius paucis demonstrare conabor, vini καρεγομένου usum & antiquissimum, & moratioribus gentibus adeò sollemnem atque honorificum fuisse, ut ei opposita ακεραίη propemodum turpis & abs honestate remota haberetur.

§. 2. In origine hujus moris investiganda in diversa abeunt Scriptores. *Staphylus* apud *Athenaeum L. I. c. 6.* resert τὸ δίων κέρατον Μελάμπωδα πρέπει τὸν ἐυρεῖν, mixtionem vini *Melampum* invenisse primum. Ipsi Staphylo Sileni filio idem tribuit *Plin. H. N. VII. 56.* Quem forte *Staphylum* verius dixeris Bacchi filium, cum σταφύλη sit uva, inventum Liberi Patris. Sed quid causae fingi posset, cur non idem qui vini usum docuit mortales, eosdem quoque docuerit ejusdem cum aqua mixtionem? Hoç veteres videntur eo innuere va-

A.

Iuisse,

Iuisse, quod Bacchum dixerint, cum ex igne, quo natus erat (unde Ignigena Ovidio & Ausonio; Πυρογενής Epigrammatographo, flaminis creatus prognatusque ex ignibus Petronio dicitur) profluiisset, à Nymphais servatum ac absconditum fuisse. Huc equidem pertinet elegans epigramma Meleagri Ανθολ. I: 38. quod Latine vertit Erasmus in Chiliadib. ut &, quod Plut. habet Symp. quaest. III: 9. Quin & Virgil. Georg. I: 9. Liberum cum Cerere adlocutus, vestro, inquit, munere tellus - - Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis. Conferri digna sunt, quae in hunc locum Servius habet, ubi inter cetera notat Acheloum generaliter, propter antiquitatem fluminis, omnem aquam veteres vocasse, sicut Orpheus & Aristophanes Comicus & Ephorus historicus docent. Ipse Athen. L. II. ex Philochoro notat, Amphiictyonem Regem Atheniensium à Baccho edoctum primùm miscuisse; φιλίχορος δὲ Φησίν Αμφικτύονα τὸν Ἀθηναίων Βασιλέα μαθόντα παρὰ Διονύσῳ τὴν τεσσάραν κεράσιν, πρῶτον κεράσια; Eadem fere habet L. IV. & ex eo Eustathius ad Odys. ε', nisi quod hic interserat, τὴν κεράσιν κατά πνας πρῶτον Μελάμποδα ἐνεργεῖν: Quosdam primam hujus rei originem Melampodi tribuere. Quâ vero ratione hoc inventum Jovi τῷ σωτῆρι tribendum sit, ex Philonidis medici libro de coronis & unguentis refert Athen. XV: 5.

§. 3. Hunc verò ritum gentibus morationibus, sub quarum nomine Graecos Romanosque intelligo, in usu fuisse, vel ex eo configere licet, quod apud eos saepius unum idemque vocabulum cum vinum aqua diluendi, tum infundendi significationem habeat. Nolo ego haec repetere altius, cum pridem id fecerit Advers. Posthumorum cap. V. Th. Gatakerus. Certe sunt inter antiquos, qui hinc κέρατος & κερατης nomen fluxisse, & κεράν non raro pro vino sumi, & pincernam διπλὸν τὸ κεράν τὸ πίνειν dici autu-mant. Quidquid sit, de Atheniensib. ut ceteros taceam, id testatur Athen. I. c. cum dicit Amphiictyonem instituisse, post libationem προσφέρεσθαι λοιπὸν ἥδη κεκεραμένον, οὐσιν ἵκανος βάληται, ut reliquum vinum adferrent, quod pro cuiusvis arbitrio mixtum esset. Immò idem L. X. c. 8. ex Alexide in Aesopo legem citat, quam κόμψον καὶ δεξιῶς εὔρημενον vocat, qua constitutum erat, ne quis in conviviis vinum ἀκερατον biberet. Romanos quoque οὐντικεράσιο usos arguere possunt Horat. carm. I: 31, II: 11, III: 21, Sen. epist. 78: 96, Plin. N. H. XXIII: 1, Mart. Epigr. V: 65,

V:65. XII:17. Plut. de sanit. tuenda. Tibul. El. II: 1. IV. 7. & sex.
centi alii.

§. 4. Ita vero hic ritus apud veteres obtinuit, ut maxime
decorus & honorificus haberetur. In hanc sententiam his potis-
simum adducor argumentis. (α) Quod hospites excepturi vinum
propinarent aqua temperatum. De Cretensibus id nos docet Dosi-
des de rebus Creticis L. 4. Et Eustathius ad Odyss. τ'. (β) Quod
Diis suis libarent etiam vinum aqua dilutum; Id quidem auctorita-
tibus Eustathii ad Iliad. γ' & ι' vs. 20;. & Antistii Labonis apud Fe-
stum impulsi, multi recentiorum negare sunt ausi. Sed contra-
rium ex Es. LXV: ii, patere videtur. Ipse Homerus Iliad. γ.

"Ορκια πεποντας θεων συνάγον, κρηπτεις διονον

Mlōyov; ubi diserte Eustathius; 'Η επί Διονυσίω σπουδὴ θεων
τοια κεκρημένον οἶνον ὑδαιη ἔχειν. Libatio, quae Baccho fit, vinum cum pari
aquaquantitate admixtum habet. Ne verò cui id mirum videatur,
is sciat vel solam aquam Diis veterum oblatam esse. Unde ejus-
modi libationes vocabantur αμεθύστη, οἴνοι, ὑδροσπόνδαι. Sic Ho-
merus Od. μ' Ulyssem Soli aquam libasse testatur. Quid? quod
& illud innuere videatur Virgil. Aen. I. 740.

Dixit, εἰς in mensa laticum libavit honorem.

Quem locum respexit Silius Italicus L. 7. de Fabio loquens;

Nec prius aut epulas aut munera grata Lyaei

Eas cuiquam tetigisse fuit, quam multa precatus

In mensam - - - laticum libaret honorem.

§. 5. (γ) Quod ipsum Deorum potum, qui Nectaris nomi-
ne venit, aqua dilutum fingerent; Patet hoc ex Sapphonis versi-
bus, quos Athen. adducit L. X. Hom. Odyss. έ. vs. 93. Claudiani praef.
de Nupt. Hon. vs. 7. Mart. IX: 37, XIII: 108. Ovid. Metam. X; 4: 18.

(δ) Quod εἶναι αἰρεπόντα uti in vitiō positum & barbarorum pro-
prium haberetur. Hinc αἰρεπόντα dicebant potionem Scythi-
cam, ut ex Anacreontis verbis, quae sunt apud Athenaeum, liquet.
Et σκύθισι vel σκυθοποιῶν idem est, quod αἰρεπόνται. Hinc σκύφοι
dictum quasi σκύθον suspicatur Athenaeus; qui & ex Herodoto L. VI.
& Chamaeleontis Heracleotae libro de temulentia narrat, Cleomenem
Spartanorum Regem cum Scythis agentem, eorumque αἰρεπό-
νται imitantem ad insaniam fuisse redactum. Unde & Spartani,

quando vellent ζωγότερον ἴμεν, dixerunt ἐπισκύθεον, pro eo, quod dicendum erat ἐπίχυσεν. Germanis quoque objicit Posidonius, quod utantur οἴνῳ αὐραῖτῳ. Et Polyphemus homo barbarus fingitur in tragoeedia Aristii, cui titulus κύκλωψ, & apud Homerum, increpare Ulysssem, quod temulentum illum Deum sobriis temperasset Nymphis, Ἀπώλεσας τὸν οἶνον ἐπίχειος ὕδωρ; Perdidisti vinum, cum adfunderes aquam. Ipsum, cui haec fere omnia debemus, Athenaeum si contuleris, operae forte feceris pretium.

Caput II.

De Vini temperati usu apud Judaeos, praincipue in Paschate.

§. I.

Cum viderimus hactenus, quâ in existumatione vini temperatura apud profanas gentes fuerit, id nobis jam incumbet demonstrandum, eam apud Judaeos quoque, inter quos vivebat Servator noster, frequenter viguisse. Hoc equidem postulâsse videtur coeli servidi ingenium, quod non poterat non fervida ac maxime generosa vina producere. Nota est, iis etiam qui neadum aere lavantur, uva ingens Cananaea, quae à duobus, aut quod Hebraeorum malunt magistri, octo viris portabatur. Num. XIII: 24. Sunt, qui ex loco Gen. XLIX: 11. id satagunt probare, tantas in Palaestina vites gigni, ut ex una sola asinus onerari potuisset. Quid? quod itineraria referant etiamnum eam ibi locorum luxuriantis soli fertilitatem esse, ut ter quotannis ad maturitatem vites pervenientes botros producant, quibus ferendis vix duo pares sint. Ecquis, cum haec apud animum suum proponat, crederet tam fortes tamque generosos Lyaei liquores nulla mitigatos lympha Judaeos bibisse? Aliud nobis persuadent tot in divinis monumentis loca, quae raro mentionem faciunt vini, nisi temperati. Conf. Ps. LXXV: 9. Prov. IX: 2, 5. XXIII: 30. Cant. VII: 2. Jes. V: 22. LXV: 11. Apoc. XIV: 10. XVIII: 6,

§. 2. Cum verò ex his pateat frequentem admodum in communi vitae usu fuisse vini temperaturam, id nobis jam putabimus datum negotii, ut demonstremus eam in celebratione paschatis

maxi-

maxumè solemnem fuisse. Nimirum id operam dabant, ut celebrantes festum illud solempne flore se proluerent Liberi Patris, qui maxumè generosus esset. Hac de causa rubro utebantur quidem, non tamen ita, ut praeponerent albo, quod esset praefatius. Adfertur in hanc rem à Viris harum literarum peritis ex Talm. Babyl. in tract. de Paschate; Si constet album esse melius, quam rubrum, illud praeferatur. Ceteroquin rubrum adhibitum non alia de causa, quam quod albo generosius ac melius haberetur, probant ex Levisch hilcoth Pesach Num. 172. §. II. Praeceptum est, inquirere & comparare vinum rubrum, quia illud generosius esse solet, quam album; & alibi, Necesse est, ut sit in eo sapor, & adspectus, i.e. שיר הנא&ת, ut sit rubrum, ceu glossa habet. Hanc quoque rationem R. Mordechai adfert: Hac de causa, quoniam rubrum magis laudatur, quam album, sic enim dicit scriptura; Ne videas &c. Prov. XXIII:30.

S. 3. Sed & vinum rubrum albo esse generosius vel ex profanis cognoscere est Auctoribus. Athen. L. I. Ἐπιτηνῶν, inquit, ὅμηρος τὸν μέλανον οἶνον, πολλάκις αὐτὸν αἴθαστα καλεῖ. δυναμικότερον γάρ εἴη· ὁ μὲν λευκὸς αὐθεντός. Homerus laudans vinum nigrum, saepius vocat fervens, est enim validissimum, cum album sit imbecillus. Dioscorides L. V. c. 8. Ο μὲν λευκὸς λεωτὸς τε, καὶ εὐνεῦδος ἡ πάρχη. ὁ δὲ μέλας παχὺς καὶ δύσπειντος, μέδις καὶ σπιρκων γενητικός. Album quidem vinum tenue est, & facile concoctu; nigrum vero crassum & difficile concoctu, ebrietatem & carnes gignens. Ne vero quis putet hoc de vino dici nigro, tendendum, nigrum cum rubicundo eundem haberi. Eustathius illud μίθοντα apud Homerum exponit θεμὸν, πυρὸν, μέλανα, immo & ἐγυθρὸν Odyss. ε. vs. 165. Sic Plaut. Men. V:5. *Album, an atrum vinum potas?* Ita Plin. H. N. XIV:c. 4. Maroneum vinum, cui antiquissima claritas, quodque vicies tanto addito aquae miscendum Homerus prodidit, est colore nigrum. Nigrum heic dicit, quod Poeta Odyss. I. v. 208. ἐγυθρὸν vocaverat. Sic ibidem idem v. 13. Aminea vina nigra esse dicit, quae firmissima dixerat Virg. L. II. Georg. vs. 97. Sant & Amineae vites, firmissima vina. Si vero heic cum quibusdam legeris Tamiae perinde erit, nam & eas rubras esse Plinius idem docet, & cum eo Festus; Tamiae uva est silvestris generis, quae tam rubra est, quam minium. Sed haec & τὸ παρόδωμα.

S. 4. Non solum autem vina bibebantur fortia admodum & gene.

generosa, sed & tantum exhatiebatur liquoris, quantum capere
sine mentis perturbatione immò ebrietate aliqua vix poterant, ni-
si fervorem vini prius lympharum mitigassent lenitate. Quatuor
nimirum cyathi singulis tradebantur, nullo vel aetatis, vel vi-
rium, vel conditionis habito discrimine. Causam hujus rei
tradit R. Mordechai in hilcoh Pesach f. 161. Sancivere sapientes,
ut obstrictus esset quilibet ebibere quatuor pocula in memoriam redemtionum,
¶ quatuor verborum redemtionis usurpatorum in historia liberationis ex
Aegypto in Parasch Vaere, quae sunt זהצלהי, זהנאלתי, וגהלתי, ולקחותי.
Sed alii, ut ferax nugorum ingenium Judaeorum est,
commiscuntur alia. Sunt qui alludunt ad vocem כוס, cuius
quater mentio fit Gen. XL:11, 13. alii ad quatuor monarchias, vel
ad illa 4. pocula, quae Israelitis adpositurus esset Ps. XXIII:5. XVI:5.
CXVI:13. vel denique ad quatuor vindictarum genera, quibus Deus
gentibus interitum acceleraturus erat Jer. XXV:15. LI: 7. Ps. XI:
7. & LXXV: 9. Tam rigidam verò ajunt legis hujus fuisse ob-
servationem, ut neque abstemii, neque pauperes abs ea immu-
nes essent; R. Mordechai: Etiam, qui non solet bibere vinum, eo quod
noceat sibi, oditvē illud, opus habet se ipsum comprimere, illudque bibere,
ut persistat praeceptum de quatuor poculis. Quin immò pauper, qui susten-
tat se ex eleemosyna, si nihil ei detur, necesse habetur, ut vel vendat
vestem suam, aut pecuniam mutuò recipiat, ut mercenarius fiat, tantum pro-
pter vinum IV poculorum, ad quae omnes obstricti sunt.

§. 5. Ne quis verò autemet, calices istos tam parvos fuisse,
ut quis facili negotio quatuor eorum sine aquae admixtione exhau-
rire potuerit, quæ eorum mensura fuerit, videamus. Maimonides
רובע רביעית הhamets umatla; Proportio vini non poterat minor esse
decima sexta Hini, praeter aquam, quae addebatur. In Sepher Mitzvoth
gadol: שיעור כל כוס מהן רביעית Mensura cujusque poculi, est
quartarius. Talm. Hieros. Schabb. fol. II. 1. Rabbi Chaya dicit; quatuor
pocula continent quartarium vini Italicum. Et curiosius ibidem.
Quadratura duorum digitorum profunditatis digitii, ¶ dimidiij, ¶ tertiae
partis digitii: Quae pene iisdem verbis traduntur in Babyl. Pesach.
fol. 159. & apud R. Mordechai parte 2. L. fol. 161. c. 4. Si
qua fides tribuenda Venerabili Bedae, poculum, quo Christus est
ulus, sextarii fuit capax & αιμφυτον, hoc enim ille retinet de locis S.

c. 2.

c. 2. Hierosolymis suo tempore conspectum esse. Hanc verò mensuram omnibus & singulis datam fuisse, tum ex locis jam citatis, tum ex Rambam tractatu de Paschate ὁ Φαλμοφανῶς patere videtur.

§. 6. Haec cum ita sint, desiderarem videre, qui, cum audiat generosissima vina in paschate adhibita, quatuor pocula unicuique tradita, quartarium calicis cujusque fuisse mensuram, negare ausit vino aliquid aquae admixtum fuisse. J. Ligftootus, (eui non minus quam J. Buxtorfio & J. Sauberto me pluriima in hac causa debere lubens profiteor) narrat historiam de R. Gamaliele, qui ad unam epotam vini quartanam turbationem animi vehementem fas-sus & passus est. Si hoc tanto inter Israelitas magistro contigit, quid autumas fieri debere de infirmioribus, de mulierculis, de pueris adeò iunuptisque puellis, quibus non una, sed quatuor vi-ni quartanae, si non, quod tamen quibusdam vitum fuit, exhau-rienda planè, gustandae saltem fuerunt & libandae?

§. 7. At non duntaxat probabile est, ceu vidimus haetenus, vinum temperatum Judacos festum Paschatos celebrantes adhi-buisse, sed & reapse id fuisse moris ex Judaeorum scriptis adsfatim cognoscere est. Unicum quidem locum haetenus videre mihi, quanquam acriter investiganti, contigit, in quo res cuiusvis re-linquitur arbitrio, in Sepher mitzvóth Haggadól fol. 118. 1. Mensu-ra poculi est quartarius בין ח'ין בין מ'ז'ג vini sive no-vi sive veteris, sive puri sive dilati. Nostrum jam non est hujus loci au-toritatem expendere, id solùm dixisse sufficiat, vix eum videri conciliari posse cum tot aliis non minoris auctoritatis, qui earn sta-tuunt mixtionis necessitatem, ut sine ea nec sueta benedictionis formula usurpari, nec libertatis fieri commemoratio potuerit. Quid enim? In Rubrica festorum, ubi vini fit mentio, utuntur hac phrasí; טוֹגִין לוּ Ipsi miscebant. In Talm. Babyl. Berachoth, fol. 50. Tradunt Rabbini; Super vinum, cui non immiscetur aqua, non benedicunt; Benedictus sit, qui creavit fructum vitis, sed benedictus sit, qui crea-vit fructum arboris. Ubi Glossa; Vinum eorum strenuum admodum erat, ꝑ potationi non idoneum absque immixta aqua. Glossa ad Maim. Hha-mets umatsa Per. 7. אַרְבָּע כּוֹסֹת הַאֲלֹו זְדִיקָה לְמֻזָּג Hosce quatuor calices oportebat necessario misceri. Est quoq; inter Judacos Axioma receptissi-mum,

sum, quod à Rabh in Gemara traditur; Quicunque bibit quatuor ex mero, officio quidem functus est circa potum vini, sed non functus est circa libertatis significationem. Gratius enim aqua immixta vinum reddi existabant. Hanc enim rationem adfert R. Moses ben Maimon, cum ait; *Vinum oportere misceri, nempe ut ejus potus gratior esset, & quidem juxta generositatem vini atque animum potoris.* Ex his patet bibendo vinum, quod gratius erat, Judaeos libertatem suam ostentare voluisse.

Caput III.

Unde probabile fiat Christum in institutione S. Coenae miscuisse?

§. 1.

TU vero, si quis es, qui in alia abis omnia, quid haec, inquis, ad Christum corporis & sanguinis sui sacramentum nobis daturum? Immò vero ajo (a) Vero fieri quam maxime simile Christum, ut in ceteris fere omnibus, ita in hac etiam causamorem per vulgatum retinuisse, nisi forte, de quo tamen valde dubitaverim, causa aliqua ardua dari possit, quam impulsus ab eo discesserit. (b) Et quid discederet, qui dubio procul, ut aliarum virtutum omnium typus nobis factus erat, ita heic quoque sobrietatis ac temperantiae, praestantissimarum equidem virtutum, exemplum nobis fieri vivum voluit?

§. 2. Neque fortassean (c) ineptiret ille adeò, qui non sine causa supremam illam Sapientiam, hoc est, Filium Dei, convivium paraturam diceret invitare Prov. IX; 2, scilicet convivas suos, non ad comedendum panem solum, & bibendum vinum, sed & εμφανκως ad vinum, quod MISCUERAT. Nempe, ut fuerunt & sunt interpres eruditionis haut tralatitiae, qui illo epulo sacro sanctum hoc indigitari convivium, quod Σωτὴρ μῶν in sui memoriam instituit, cogitaverunt, quid obest, quod minus in illis quoque verbis descriptionem cibi potusque, ad quem invitamus, delitescere suspicemur?

§. 3. Quin (d) &, si apud animum nostrum cogitemus, quid symbolis, quæ Christus instituit, denotetur, non deerit forte, quo ad conjecturas nostras aliquid accedere possit ponderis. Quid enim?

Anne

Anne panis fractus fractum denotat Servatoris nostri corpus? Anne effusum vinum effusum ejusdem sanguinem? Quid vero? Num sanguis solus ex sacro sancto Christi latere, cum è cruce tamquam communis mundi victima penderet, promanavit? Aliud nos equidem docet S. Johannes, qui c. XIX: 34. aperte testatur ex eo fluxisse aquam & sanguinem & aquam. Neque animadversione nostra indignum est hâc de re plurimos priscorum Patrum permotos, ut in usu S. Synaxeos vino aquam admiserent. Monstrarunt hoc ita pridem viri Antiquitatum ecclesiasticarum gnarissimi ex Justino M. Ireneo, Cypriano, Augustino, Theodulpho Aurelianensi, Johanne Damasceno, Auctore de Sacr. qui inter D. Ambrosii opera legitur, Hrabano Mauro & aliis, ut operam perderem, si huic rei insisterem diutius. Immò hinc factum dicas, ut ecclesia Graeca eò dilaberetur superstitionis, ut non aquam solum, sed & eam ferventem vino adderet, significatura eo, quod ex latere Christi in cruce promanaverint aqua & sanguis ferventes, prout ad fatim docemur ex eorum monumentis, qui Orientalis ecclesiae ritus memoriae prodiderunt.

§. 4. Dantur etiam plures causae aliae, quibus sententiam nostram corroborare & olim conati sunt multi ex Patrum cho-ro, & etiamnum conantur Pontificis Romani asseclae; Sed cum eae valde frivole sint, & ex solis allegoriis ut plurimum constent, nec ulli in S. literis fundamento superstructae, ne quid pejus dicam, sicco eas pede praeteribimus, id solum adducturi, quod neque negari, neque dissimulari ullo modo potest. Nimirum (e) in iis rebus, de quibus verbum Θεοντευσην altum silet, traditionibus genuinis, & ipsa canitie venerabilibus, siquidem neque cum canone scripturae, neque cum fide semel nobis tradita quidquam habeant litis, multum auctoritatis merito suo tribuendum esse. Id verò est, quod & olim prisci Patres agnovere, & etiamnum purioris ecclesiae Doctores uno omnes ore fatentur. Nostram verò, quam haec tenus probabilem reddere conati sumus, sententiam primorum adeò Ecclesiae nascentis doctorum suffragiis stabiliri accepimus. Nolumus jam ad partes nostras vocare Liturgias, quæ audaci conatu Apostolicorum virorum nomina mentitae, à viris non nostrarum solum partium, sed & των εξ ἐρανίας, (quæ insignis veritatis yis est) partim penitus explosae, partim pro inter-

terpolatis multum ac depravatis habitae sunt. Neque plus auctoritatis tribuo constitutionibus, quae *Apostolorum* & *Clementis* nomine superbunt, quam quantum foetui secundi tertiive seculi jure tribuendum est. Quid verò de *Irenaeo* dicemus, qui L. IV: c. 57. *Dominum*, ait, *temperamentum calicis suum sanguinem confirmavisse?* Quid de *Justino Martyre*, qui Apol. 2. panem, vinum & aquam oblata relatur? Quid de *Cypriano*, qui L. II. ep. 3. *calicem Christum prius miscuisse adserit*, hocque *Dominicam* appellat traditionem? Quid de can. 24. Conc. Carthag. III. & 4. Conc. Aurel. IV. *vinum aqua mixtum à Domino traditum esse* adfirmantibus? Quid de *Eusebio Emisseno* denique, ut de tot sileam aliis, docente nos serm. 5. de Pasch. (si quidem hi sermones ejus sint, cuius nomen preferunt) Christum exemplo suo nos docuisse, ut *calicem ex vino aqua mixto consecraremus*? Certe vel sola *Irenaei* auctoritas in hanc nos sententiam manibus pedibusque ire compelleret. Putabimusne enim Patrem tantae pietatis, gravitatis ac doctrinae quidquam potuisse in rebus potissimum hujus communis adserere, quod non ex certis traditionibus ac documentis hausisset? Et cui demum fidem haberemus, si non ei, qui haec tam faciliter negotio ex ore preceptoris sui S. Polycarpi, qui discipulus fuerat S. Johannis, cui, cum in sinu Servatoris foveretur, incognitum esse minime omnium quidquam rerum harum poterat, haurire ac accipere potuit?

¶. 5. Nec (f) leve sententiae nostrae momentum accederet, si demonstrare nobis animus foret, exemplo Christi incitatas omnes propemodum terrae, qua patet, ecclesias ab antiquissimis temporibus vinum, quod aqua temperatum esset, in usu sacri epuli adhibuisse. Sed ne Γλαυκὸς Ἀγίων mittere, & post Hōmerum Iliada scribere velle videamus, haec consultò praeterimus. Monemus saltem à Lombardo IV. dist. II. & Durando Ration. L. IV. c. 42. dubitari, ab Innocentio autem III. L. IV. de mysterio missae c. 32. & Guidone Carmelita in libro de *haeresibus* negati, non sine crasso errore, Graecorum in hac caussa cum Latinis consensum. Verum de Orientalibus ecclesiis, si à sola discesseris Armenorum, id adfirmabunt tot Graecorum Liturgiae, Ritualia, scripta, quot muscae sunt, cum calcatur maxime.

Cap.

Cap. IV.

Vis argumentorum, quae secus sentientes adducunt, expenditur, & Pontificiorum in hac causa error refellitur.

§. I.

Cum ea hucusque contemplati fuerimus argumenta, quae sententiam, quam professi sumus, persuasere, eorum expendamus rationes, qui à nostra faciunt divortium. Primò hoc urgent, quod γεννήματα τῆς αὐτέλης fiat mentio, item vero gignere vinum, non aquam. Sed in promtu plura sunt, quae respondeam. Neque tamen urgebo, ceu fecerunt alii, ex verbis Scripturae S. nos certè colligere non posse, quod potus genus adhibuerit Sospitor noster. Sunt enim, qui verba ea prolata esse volunt, cum agnum paschalem comedenter, ante institutionem S. Coenae; Verum litem hanc meam non facio, &, ut liberalis sim, concedam γεννήματα τῆς αὐτέλης in institutione sacramenti adhibitum fuisse. Quid verò inde sequetur?

§. 2. Nihil moror quorundam ex Patribus sententiam, qui ex his verbis; *Hic est calix meus*, colligere quid conantur, quod pro me faciat, quia vox Calix denotet non qualemque vini vas, sed in quo soleat vinum aqua temperari. Nugae sunt haec, & merae geriae! Taceo, quod nihil dicatur de κύπει, quae vox eadem est cum Latinorum calice, unde Erasmus poculum volebat vertendum esse, non calicem: Πότερον occurrit in textu, quae vox non apud Plautum solum in Sticho a. V. sc. 4.

At nos nostro Samiolo poterio vivimus,
sed & frequenter admodum in Judaeorum scriptis occurrit, ut videre est ap. J. Buxtorfum, Lex. Talm. p. 1720. in voce פּוֹטְרִיּוֹן & Davidem Cohen de Lara in libro, quem עַירְדוֹן sive de convenientia vocabulorum Rabbinicorum cum Graecis, & quibusdam aliis linguis inscripsit p. 64. ubi describitur vas esse, ex quo bibitur, cuiuscunque formae ac materiae, ubi de vini mixtura ne γένει quidem. Lubet tamen suspicari, unde in eam sententiam adducti sint, nimirum fors ex verbis Varronis L. IV. de L. L. ubi calicem dici putat, à caldo, quod in

eo calda puls adponeretur, & calidam eo biberent. Sed quis non videt, quām frigida, ne dicam inepta haec sint? & si quis adeo coecutiret, ut videre non posset, eum alegarem ad lectionem c. I. perelegantis libri, quem de *Calicibus Eucharisticis* scripsit J. Doughteus, & non ita pridem cum orbe literario communicavit vir totus ad eum sibi devinciendum natus J. Fasius. Rectius Calix deducitur à κύλιᾳ Graecorum, κύλιξ autem non λαπά τε κύλιν, quasi χύνειν, neq; à rotunditate, quasi κύκλιψ, quae Salmeronis sententia est, dicitur, sed potius, quod & *Eust.* & *Athen.* placet παρέχετο κυλίεσθαι τῷ τρόχῳ, εἴτε τῷ κεραμείῳ, εἴτε τῷ χαλκευτικῷ. Torneabantur enim primitus pocula, ceu ex Theophrasto, ubi de Terebintho agit, & Plinio H. N. XVI: 40. patet.

§. 3. Sed ut proprius ad rem; Quae amabo illa sequela est? Vini fit mentio, ergo non adhibita fuit aqua. (α) Quid frequentius in S. literis, quām partem vocare pro toto, & vicissim? Haec ita nota sunt, & ab aliis etiam demonstrata, ut majori explicatione non egeant. Ad priuile huc faciunt verba Plutarchi, quae habet in libro de sanit. tuenda; Τὸ κεράμιο, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ μετέχον πλείον, οἶνον καλεῖται, *Mixtionem*, quae plus etiam aquae admixtum habet, *vinum vocamus*. Quām plana haec sunt & diserta! (β) Accedit huc, quod Christus in omnib⁹ se accommodaverit, ad vulgarem loquendi Judaeorum consuetudinem. Ita panem corpus suum esse dicit, qui significabat, sic poculum appellat sanguinem, cum vinum, quod in poculo esset, intelligeret juxta morem Judaeis admodum familiarem. Ita enim illi in Talmude; *Omnis oportet in coena Paschali quatuor pocula bibere. Alibi: Bibit Poculum secundum. Alibi: Benedicendum super quolibet poculo.* Quid igitur obstat, quo minus & heic se ad locutiones Judaeorum protritas accommodaverit? Illi enim vinum frequentissime vocant *פְּרִי הַגָּפֵן fructum vitis.* Nota est solemnis illa benedictionis formula, *Benedictus sit Deus noster; Rex seculorum, qui creavit firmam vitis.* Ita Es. XXXII: 12. ubi Hebr. legitur עַל גַּפֵּן פְּרִי הַגָּפֵן LXX, vertunt ἀπ' αὐτέλλα γεννήματ⁹ quasi scriptum fuisset, ceu observat J. Camero in *Myrothecio*. Sic interpretes Chaldae, ubi in Hebr. est גַּפֵּן *vitis* subinde habent פְּרִי גַּפֵּן *fructus vitis*, h. e. *vinum*, Hos. II: 12. & Joel. I: 7. Conf. J. Vorstii Philol. S. c. 23. Ec posset (γ) quis contendere vel ex ipsa hac vini periphrasi, quae occurrit Matth. XXVI: 29. Marc. XIV: 25. Luc. XXII: 18. colligi debet.

debere vinum temperatum J. C. adhibuisse, si conferantur, quae supra c. II. §. 6. adduxi ex *Talm. Babyl.* *Berachoth.* fol. 50. quod nimis super vino, cui non admixta aqua, dixerint non fructum *vitis*, sed fructum *arboris*. Ex his, nisi plane allucinor, quam fragilis primi argumenti, quod secus sentientes adducunt, sit ἐνέγγεια, nemini non tam clarum erit, quam coelum esse, ubi sudum est, soler.

J. 4. Sed & aliud est, quo factum esse, ut minus nobis adsentirentur, professi sunt alii, quibuscum haec communica veramus. Nempe cum in divino illo convivio spiritualis laetitia, quae cum solorum sit Filiorum DEI, quidquid gaudii, vel deliciarum in hisce terris est, immane quantum superat, praefiguranda nobis ac obsignanda esset, dubitârunt an illud aequè commode fieri potuerit sub emblemate vini, laetitiae illius datoris, cum aqua mixti, quam puri adhuc, neque, ut poeta loquitur, jugulati. At neque hoc tantum esse sentio, ut ab ea, quam professi sumus, sententia nos dejiciat. Revocemus enim nobis in memoriam, quod supra ex *Maimonide* notavimus, hanc quoque causam non ex minimis fuisse, cur Judaei miscerent, quo nempe vinum generosissimum palato suavius redderetur, suam in eo ostentantes libertatem. Quid igitur prohibet, quo minus quis, cum vinum biberet, quod non Calore solum, & Odore, sed & Sapore praestans redditum est, paululum licet admixto aquae, omnibus incedere possit laetitiis?

J. 5. Finem heic facerem scribendi, si non à Doctoribus Romanæ Ecclesiae quibusdam revocarer. Sunt enim inter eos, qui pro sententia, quam probabilem tantum nos reddere conati sumus, tamquam pro aris ac focis decernentes, non sine insigni Ecclesiasticae libertatis detimento, necessario miscendum cum aqua vinum in usu S. Coenæ jubent atque imperant. Irritam esse consecrationem sine aquae admixtione J. Pamelius ex Cypriani verbis vult elicer. Integraliter multilam dicit Ch. Lupus ad Can. XXXII. Trull. Nec ab hac sententia abludere videntur Julius Pontifex D. II. de consecr. it. Synodus Bracarensis c. 1, 2. Wormatiensis c. 4. Triburiensis c. 19. Petrus Damiani L. IV. Ep. 14. Capitulum Odonis Parisiensis sub Greg. VIII. R. Bellarmine L. IV, de Euch. c. 10 ait Ecclesiam Catholicam credere ita

ita necessarium esse vinum aqua miscere, ut non possit sine gravi peccato omissi. Hujus salivam lambunt Suaresius, de Valentia, de Castro, Vassilius, pluresque alii Lojolae de grege, abs aliis in testimonium magno numero adducti, Immò (vide, quae hominum esse possit audacia!) Tridentini concilii, aut, si mavis, conciliabuli Patres can. 8. diro feriunt anathemate, qui dixerint aquam non miscendam esse vino in S. Calice.

§. 6. Sed quis, cui cor & sanum sinciput est, magno eos conatu majores nugas agere, non fateretur? (N) Necdum enim certum omnino est, Servatorem illud observasse. Ipsam confidentem habeo gentem togatam. Soto ita proponit; Quia sic Christus creditur probabiliter consecrasse. Quid Tridentini Patres? Quod Christum ita fecisse credatur. (D) Si mixtio quid ad naturam sacramenti faceret, putasne Apostolos vel Evangelistas aliquid vel consulto vel obiter de ea in scriptis suis fuisse inspersuros? Hi vero ita se gesserunt, ut qui totum hoc negotium pro nihilo haberent, & in medio relinquendum censerent. (J) Sed cum probabile sit Christum miscuisse, miscuit tantum ex occasione Paschatis & vini fervidi, quod propinabatur. Si ea omnia, quae Christus ex more gentis suae fecit, ad essentiam pertinent sacramenti, & perpetuae vim legis obtinent, cur non frangunt aduersarii quoque panem, qui tamen cum elegans symbolum fracti corporis Domini sit, jure erat frangendus? cur non accumbunt mensae, cum consecrant, ceu Christus fecit? (T) Nec ullum hic de sobrietate periculum esse potest, cum exigua quantitas, quae bibitur, satis superque ei caveat. (T) Quod si tamen Christi exemplum nobis in omnibus imitandum foret, nequidem in ipsa actione calix miscendus esset. Vinum enim non à Christo, sed vel à caupone, vel à τῷ δεῖνο, apud quem Christus coenavit, fuit temperatum, quod ex more Iudeorum facile probari posset, & ipse observavit Durandus de S. Portiano L. IV, D. XI, qu. 5. (I) Nec quidquam heic urgeri debet consuetudo ecclesiae priscae, cum in rebus οἰδιαφόροις idem modernae jus sit, quod antiquae, & ea alium sibi scopum habebat praefixum, quo nempe eō melius calumnias paganorum ebrietatem Christianis objicientium eluderet. Immò illa utebatur fermento & eucharistiam porrigebat infantibus, & tamen ab hoc mo-

re

re discessit hodierna Latinorum Ecclesia. (i) Sed & bonum est factum, quod non omnes ex Papicolis desipient ita. *Adpositionem enim aquae non esse de necessitate sacramenti eis nobiscum fatentur, qui inter eos familiam ducunt, D. Thomas, Bonaventura, Alexander Alesius, Albertus M. Richardus de Mediavilla, Scotus, Durandus, Johannes Major, Bielius, alii.* (ii) Immò, quoniam ritus miscendi necessarius haberi coepit, prudenter preferetur merum, ne quid inde libertas Christiana detrimenti capiat. Quemadmodum si mercati necessitas urgeatur, melius fortasse ad mixturam teneendum, vel his quidem locis merum, aliis mixtum preferendum, ut liqueat omnibus ejusmodi ritibus minime quemquam adstringi. Quamquidem sententiam magnorum virorum J. G. Vossii, J. Dallaei, H. Witsii nostram facimus.

§. 7. Atque haec quidem sunt, quae de hac quaestione meditati sumus. Si quid humani passus sum id aetati meae tribues, B. L. quam de tua humanitate mihi spem facio ac fiduciam. Si haec tibi magno opere non displicuisse cognovero, tum non soluin erit, quod mihi gratuler, sed & ingentem mihi lubens profitebor additum esse stimulum, ad alia ex sacris profanisque antiquitatibus argumenti non incuriosi, quae jam ex parte affecta habeo, faciente DEO O. M. porrò elaboranda. Tu interea rebus tuis utere FELICITER,

--- ε, si quid novisti rectius istis,

Candidus imperti, si non, bis utere mecum !

Eπιμέτρων Δέκας.

i. **S**ive Christus eodem die cum Judaeis celebraverit sollempne Paschatos festum, sive alio, quam litem hodie nostram facere nolumus, nihil tamen minus non tantum celebravit Pascha μηνονευτικὸν, quod Hugo Grotius volebat, sed revera Σύναψις.

2. At-

2. Atque hinc recte colligitur eum panem comedisse ἄζυμον.
3. Nihilo tamen secius Ecclesia prisca usum panis non fermentati ad seculum nonum vel decimum ignoravit.
4. Immò hostiae orbiculares, quas vocant *oblatas*, originem suam debent seculo undecimo, cum transubstantiationis dogma increbesceret, neque quidquam habent similitudinis cum panibus ἄζυμοις, quos Judaei in festo Paschatos comedebant.
5. Ceterum in omnibus ferè se Servator noster accommodavit ad ritus apud Judaeos solemnies.
6. Unde à vero non abludit, quod vinum biberit rubicundum.
7. Cùm dicitur discipulum, ὅτι ἦγετα οἱ Ἰνστόριοι in sinu ejus recubuisse, id ex ritu accumbendi veteribus usitato explicandum est.
8. Eum verò Johannem fuisse Evangelistam credimus.
9. Communio peregrina non erat communio sub una.
10. Et diversa ab utraque erat communio, quam vocabant *laicam*.

A. S.

Bis

Hin ich vorher allzeit dem Wahne beygefallen/
Daß Hasen furchtsam sind / so muß hinführo allen
 Das Gegentheil darthun. Hier bleibt ein Hase stehn/
 Und fürchtet sich für nichts/ ob schon die Trummeln gehn.
Du bist mein Bruder je / wie jeder muß bekennen/
Dem du nicht unbekant/ mit vollem Recht zu nennen
 Ein tapfres Hasen-Herz. Du stirbst vom Dräuen nicht/
 Du schauest unverzagt dem Feind ins Angesicht/
 Der reine Warheit will und dich samt ihr befriegen.
 Mich deucht ich sehe schon/ wie Du heut wirst obsiegen/
 Und springend durch das Garn der Jäger/mit der That
 Erweisen / daß der Haß auch Hirn im Kopfe hat.
 Vielleicht wird einst Bellin und Nobel selbst noch schliessen/
 Solt es schon Tsengrim und Reincken Fuchs verdriessen/
 Daß du bist / was von dir der Bruder Lampe denkt/
 Und was dein Vornahm heist/Ein Gab von Gott geschenkt.

Daniel de Hase.

Cur mihi non imos licuit penetrare recessus,
 Sive Thalia Tuos, Delie sive tuos?
 Nunc decuit, nunc ardenti dare carmina voto
 Carmina, quae certum sint habitura DEUM.
 Ast mihi nulla chelyn Erato nec plectra rigavit,
 Aonidumque miser flumina rara bibi.
 Sic quoque posthabito mitto tibi metra pudore,
 Materia vires sed superante meas.
 Vix tria verba noto, vix quicquam haec ipsa valebunt:
 Tu, quod non pretio, mente valere puta.
 Dulce caput, MAGNI laudanda PARENTIS imago,
 Theseu fide, LEPUS nomine, corde LEO:
 Quo ruis, ô THEODORE? scio. Te culmina Pindi,
 Exspectatque pio turba novena sinu.
 Patria adhuc treinulam miratur scandere lucem,
 Spemque super votum jam jubet esse ratam.

C

Tritte

Triste LEPUS nautis, ubi verrunt cœrula, sidus,
 Et madido pluvios mittit ab axe Notos,
 Quas tempestates illis, THEODORE, minaris,
 Erroris tenebras qui patienter amant?
 Hæc te nec torpor, docuere nec otia; juncta
 Nocte dies docuit sedula, noxque die:
 Nec nisi sera quies graveolenti fumida lychao:
 Ut vel ea LEPORI parte par esse queas.
 Fulgebis nostri LEPUS inter sidera mundi;
 Splendorem agnoscet secula cana Tuum.
 Nusquam triste minax, sed sidus amabile doctis
 Quale suum Templum, quale Schola esse velit.

*Suavissimo suo
L. M. Q.*

F. A. Lampe.

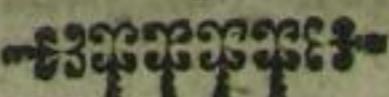
—
Ad Nobiliss. & Doctiss. Juvenem

THEODORUM DE HASE,

Cum sub præsid; Magnifici Dn. PARENTIS fe-
 liciter ac eruditè de vino mixto dissenseret,

Quo Te, quo sacræ decurrent carmine Musæ
 HASAEE, ò animæ portio magna meæ?
 Scilicet hic sermo latuit, cui lumina præbes,
 Et prope nox totus, totus & umbra fuit,
 Nil Tibi cum nocte est, placeant errantibus umbræ,
 Nilque die, ut sentis, majus Olympus habet,
 Ergò indignatus tantis squalloribus atra
 Nubila censebas esse fuganda Tibi,
 Omniaque evolvens prisorum scripta virorum,
 Hæc nobis, inquis, sola relicta fuit,
 Nulla mora, obscuris infers nova lumina rebus,
 Et pariter laudes eripis è tenebris.

C. à Rheden.

Coll. dss. A 47, music. 60